

Ingrid Leinan Indset

Lokal minnekultur etter svenskenes hærtog i 1718-19

Hvordan minnes hendelsen i 1718-19 lokalt på Røros, i Haltdalen og i Tydal?

Fordypningsoppgave i Lektorutdanning i historie for 8-13

Veileder: Hanne Østhus

Mai 2023

Ingrid Leinan Indset

Lokal minnekultur etter svenskernes hærtog i 1718-19

Hvordan minnes hendelsen i 1718-19 lokalt på Røros,
i Haltdalen og i Tydal?

Fordypningsoppgave i Lektorutdanning i historie for 8-13
Veileder: Hanne Østhus
Mai 2023

Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet
Det humanistiske fakultet
Institutt for historiske og klassiske studier

Kunnskap for en bedre verden

Sammendrag:

Under den store nordiske krig er svenskenes hærtog i 1718-19 en tragisk historie om en feilslått invasjon som endte i at rundt 3000 svenske soldater frøs i hjel i Tydalsfjella på vei tilbake til Sverige. Det er også en historie om en lokalbefolkning i Trøndelag, som ble plyndret av disse soldatene. Gjennom at hendelsene i denne historien som kan knyttes til Trøndelag, engasjerer dette det kollektive minnet hos lokalbefolkningen. I den sammenheng skal jeg i denne oppgaven se på hvordan svenskens hærtog i 1718-19 minnes på Røros, i Haltdalen og i Tydal, hvor dette er steder som geografisk sett ligger nære hverandre. Gjennom sagn, bygdebøker, markeringer, musikkteater, utstillinger, gjenstander og monumenter vil jeg se på hvordan denne historiske hendelsen minnes i lokalsamfunnene. Gjennom å minnes en felles historie om lokalsamfunnet skaper dette entusiasme og tilhørighet, noe som videre skaper en identitet. Videre blir dette koblet sammen med historiebruk og minnekultur, hvor samtiden, aktører og hensikter spiller en rolle for hvordan hæertoget minnes.

Abstract:

During the Great Northern War, the Swedish invasion of 1718-19 is a tragic story of a failed invasion that ended with around 3000 Swedish soldiers freezing to death in the mountains of Tydal on their way back to Sweden. It is also a story about the local population in Trøndelag, who were plundered by these soldiers. Through the events in this story that can be linked to Trøndelag, this engages the collective memory of the local population. In this regard, I will examine how the Swedish campaign of 1718-19 is remembered in Røros, Haltdalen and Tydal, which are geographically close to each other. Through legends, local history books, commemorations, music theater, exhibitions artifacts and monuments, I will examine how this historical event is remembered in the local communities. By remembering a common history of the local community, this creates enthusiasm and a sense of belonging, which further creates an identity. Furthermore, this is linked to history.

Innholdsfortegnelse

1.0 INTRODUKSJON.....	4
1.1 HISTORISK KONTEKST: DEN SVENSKKE INVASJONEN AV TRØNDELAG 1718-1719	5
1.2 METODE OG KILDER	6
2.0 TEORI: HISTORIEBRUK OG MINNEKULTUR.....	9
2.1 HISTORIEBRUK	9
2.2 MINNEKULTUR	10
3.0 HVORDAN MINNES HENDELSEN I 1718-19 PÅ RØROS, I TYDAL OG I HALTDALEN?	11
3.1 SAGN	12
3.2 BYGDEBØKER.....	13
3.2.1 Røros: Rørosboka	14
3.2.2 Haltdalen: Haltdalen og haltdalingen	17
3.2.3 Tydal: Bygdebok for Tydal	18
3.3 MUSIKKTEATERET ELDEN	22
3.4 300-ÅRSMARKERINGEN	24
3.5 DEN MATERIELLE MINNEKULTUREN	30
4.0 KONKLUSJON.....	34
REFERANSELISTE.....	37
PERSONLIG KOMMUNIKASJON OG ANNET	37
LITTERATUR	37
KILDER FRA NETTSIDER.....	38

1.0 Introduksjon

Det å minnes blir ofte tilknyttet individuelle mentale prosesser, men i mange tilfeller knyttes det også til kollektive minner, der flere mennesker bærer på de samme minnene. Det å minnes er en måte å se tilbake på fortiden, og ved kollektive minner blir dette en offentlig sak, hvor hva som minnes er påvirket av samtiden, aktører og hensikter.¹ I denne oppgaven blir kollektive minner knyttet til lokalsamfunn, hvor min problemstilling er hvordan svenskenes hærtog i 1718-19 minnes på Røros, i Tydal og i Haltdalen. Under den store nordiske krig er svenskenes hærtog i 1718-19 en tragisk historie om en feilslått invasjon som endte i at rundt 3000 svenske soldater frøs i hjel i Tydalsfjella på vei tilbake til Sverige. Det er også en historie om en lokalbefolkning i Trøndelag, som ble utsatt for plyndring og stjeling av den svenske hæren.² Det som minnes er tragiske hendelser, og i samfunn generelt er det ofte slike tragiske hendelser som engasjerer det kollektive minnet.³

Hvordan hendelsen i 1718-19 minnes på Røros, i Haltdalen og i Tydal blir dannet gjennom forskjellige uttrykk i denne oppgaven. Likt for alle uttrykkene er det at hvilke aktører, med hvilke intensjoner, i hvilken sammenheng og med hvilke formål, er det som påvirker hvordan historien om svenskenes hærtog i 1718-19 minnes. I denne oppgaven vil jeg derfor trekke frem disse faktorene når jeg ser på minnekulturen til de gjeldene lokalsamfunnene, og hvordan de fremstilles i sagn, bygdebøker, musikkteateret Elden, 300-årsmarkeringer, utstillinger, gjenstander og monumenter. Først i denne oppgaven er et kort sammendrag av den historiske konteksten. Videre er det relevant å diskutere kildene jeg har benyttet i denne oppgaven og arbeidet med disse, siden arbeidet med lokalhistorie har tilført noen utfordringer. Deretter kommer en introduksjon av historiebruk og minnekultur, siden dette er relevante begreper som senere blir behandlet under drøftingen. Drøftingen vil ta for seg de ulike uttrykkene som jeg tidligere har nevnt, og deretter koble problemstillingen opp imot disse. Gjennomgående i teksten omtaler jeg hendelsen gjennom kombinasjoner av Armfeldts- og svenskenes hærtog, felttog og invasjon. Ordet karolinere er også omtalt, og det brukes i sammenheng med soldatene under kong Karl XII av Sverige. Til slutt i oppgaven kommer en konklusjon av problemstillingen: Hvordan minnes svenskenes hærtog i 1718-19 på Røros, i Haltdalen og i Tydal?

¹ Stugu 2016: 24-25

² Lindgjerdet 2016

³ Karlsson 2014: 73

1.1 Historisk kontekst: Den svenske invasjonen av Trøndelag 1718-1719

Den store nordiske krig herjet fra 1700 til 1721, og var i all hovedsak en krig mellom Sverige og Russland om suvereniteten i Norden. I 1716 og 1718 ble Norge åsted for disse krigshandlingene. Det som ligger til grunn for denne oppgaven var da krigen i 1718-19 kom til Trøndelag. Derfor skal jeg kort gå gjennom den historiske konteksten. Karl XII av Sverige ga ordre til general Armfeldt om å samle den jämtlandske hæren ved Duved skanse i Sverige, sommeren 1718. Det ble samlet en hær på 10 000 mann og 7000 hester, og målet var å innta Trondheim på seks uker. Samtidig skulle kongen selv og hans hær innta Christiania. De svenske soldatene i Trøndelag skulle besette Stene skanse ved Verdal og Skånes skanse i Levanger, hvor de skulle etablere forsyningsbaser, og videre bevege seg mot Trondheim.⁴ På grunn av mye dårlig vær over fjellet fra Sverige, for tungt artilleri i ulendt terreng og dårlig med forsyninger, ble svenskenes hærtog forsinket og svekket. Når de først ankom Trondheim, hadde den norske offiseren Vincents Budde forsterket Trondheims forsvarsverker.⁵

Da Armfeldt ankom Trondheim så han at byen var full av soldater, og så at sin eneste sjanse til å angripe byen var fra sør. Samtidig som Armfeldt beveget seg rundt Trondheim, ble det sendt ut en svensk kavaleristyrke for å sikre seg kobberbeholdningen ved Kvikke og Røros, under general de la Barre. 21. desember ankom de la Barre og hans soldater Røros, og etter trusler om å brenne ned byen, fikk svensken tak i kobberet. 17. desember 1718 fikk Armfeldt beskjed om kongens død ved Fredrikshald, og tre dager senere kom beskjeden om å trekke seg tilbake til Sverige. Ruten tilbake til Sverige gikk gjennom Gauldalen via Haltdalen, Tydal, og videre til Handöl i Sverige. De svenske soldatene var preget av utmattelse og underernæring, så stedene de var innom på vei tilbake til Sverige ble plyndret, noe som preget den fattige bygdebefolkningen. På vei over Tydalsfjella natt til 12. januar ble soldatene møtt av en snøstorm, og av de 5320 soldatene som startet i Haltdalen, var det bare 2000 som nådde fram til Handöl på andre siden av svenskegrensa. De fleste døde på veien fra Tydal og over fjellet, men noen soldater døde også av skader når de var kommet tilbake til Sverige.⁶

⁴ Lindgjerdet 2016: 132-138

⁵ Lindgjerdet 2016: 132-147

⁶ Lindgjerdet 2016: 147-157

1.2 Metode og kilder

I denne oppgaven undersøker jeg hvordan den svenske invasjonen minnes på Røros, i Tydal og i Haltdalen. Dette er steder som geografisk sett ikke ligger langt fra hverandre og som alle har sine lokale uttrykk etter minnet av invasjonen. Jeg har brukt ulike typer kilder for å få et variert uttrykk for denne minnekulturen, nemlig sagn, bygdebøker, musikkteater, markeringer, utstillinger, gjenstander og monumenter.

Gjennom denne oppgaven har det metodiske arbeidet med lokalhistorie vært et gjennomgående tema. En omfattende definisjon av lokalhistorie blir forklart i hoveddelen, men her skal jeg trekke frem utfordringer. For det første er mange av kildene til lokalhistorie blitt til gjennom lokalt initiativ, og da av mennesker som ikke har utdanning innenfor historie eller andre relevante fag. Dermed er ikke vitenskapelige og analytiske standarder som kilder, metode, teori eller struktur ivaretatt. En annen utfordring ved lokalt initiativ er at aktørene ikke arbeider med dette på fulltid, som for eksempel historielag eller lokalhistorikere. Det baserer seg på dugnadsarbeid eller i sammenheng med arrangementer eller begivenheter. Dermed har jeg hatt vanskeligheter med å komme i kontakt med relevante aktører. Kildemateriale og kilder til informasjon har vært å oppdrive på de aktuelle stedene, som for eksempel utstillinger, og på grunn av tidsrammen for denne fordypningsoppgaven har jeg ikke hatt muligheten til å besøke blant annet Tydal eller Haltdalen.

Det finnes sagn som tar for seg ulike hendelser, steder og personer fra invasjonen i 1718-19. Disse sagnene har jeg imidlertid bare fått innsikt i gjennom den trykte litteraturen. Jeg har brukt bygdebøkene fra Tydal og Haltdalen, en utstilling ved Rustkammeret i Trondheim og boka *Armod og avmakt* av redaktør Olav Skevik som inneholder foredrag som ble holdt i 1997 på Stiklestad, som kilder til sagnene. Bygdebøkene nevner fortellinger om enkelte hendelser i 1718-19, men på grunn av mangelfull kildeføring er det vanskelig å vite om dette fortsatt var en del av den muntlige tradisjonen i Haltdalen og Tydal. Bygdebøkene er skrevet i 1987 og 1949. Ved utstillingen på Rustkammeret er det en berørings skjerm der man kan velge informasjon og fortellinger fra svenskenes hærtog i Trøndelag. I likhet med bygdebøkene og boka til Skevik er det de samme fortellingene som nevnes, men kildene til fortellingene er ikke nevnt ved noen. Dette er relevante utfordringer når det kommer til sagn som kilder, fordi det er fortellinger som har blitt muntlig overlevert. Ved muntlige

overleveringer kan de ha blitt endret eller elementer kan ha blitt glemt, og under en eventuell nedskrivning senere kan samtiden ha spilt en rolle.

Bygdebøkene fra Røros, Tydal og Haltdalen har jeg brukt som primærkilde til å se på hvordan historien minnes. Jeg har brukt *Haltdalen og haltdalingen* bind 1, *Bygdebok for Tydal* bind 1 og *Rørosboka* bind 1, 2 og 4. Ved å se på hvordan historien minnes da bøkene ble skrevet, blir denne primærkilden brukt som en levning. Jeg valgte å bruke bygdebøker fordi det er en av flere sjangere under lokalhistorie, men også en fellesnevner for Tydal, Haltdalen og Røros. Utfordringen med bygdebøkene er at ingen av forfatterne har relevant faglig utdanning, noe som har ført til dårlig struktur i bøkene, og lite eller ingen kildeføring. Dette har gjort det vanskelig å finne ut hvor bygdebøkene henter sin informasjon fra. Bare *Bygdebok for Tydal* bind 1 har med kildeliste tilslutt i boka, men denne er rotete. En annen utfordring ved bygdebøkene er at historien vektlegges forskjellig, dette fordi lokalhistorie omfatter mye, og i prosessen med å lage bygdebøker må forfattere ta valg om hva som skal inkluderes og ekskluderes. *Bygdebok for Tydal* bind 1 og *Haltdalen og haltdalingen* bind 1 har med egne underkapitler om hendelsen, men *Rørosboka* bind 1, 2 og 4 nevner det kort i sammenheng med andre temaer. Dette har gitt utfordringer ved at historien vektlegges forskjellig, men videre sier dette også noe om hvordan historien fra 1718-19 minnes.

Musikkteateret Elden er også brukt som kilde for å si noe om minnet av svenskenes invasjon. Dette spilles på Røros hver sommer. Jeg har brukt manuset fra 2022, og vært i kontakt med manusforfatter Arnfinn Strømmevold på e-post og Facebook for å få informasjon om arbeidet med manusene til teaterstykket. Musikkteateret er en kommersiell aktør og historien skal være underholdende. I dette tilfellet har populariteten til Elden steget siden 2000-tallet, og i de nyere oppsetningene er det profesjonelle skuespillere og regissører som er delaktige. I starten var det bare lokale, og for de var lokalhistorien viktig, men en økende popularitet har satt fokus på underholdningsverdien i teateret. En utfordring ved denne kilden er at en stor del av et musikkteater er det å høre og det å se, men ved at jeg bare bruker manuset blir disse aspektene borte. Dermed blir min oppfatning av hvordan historien minnes gjennom manuset ikke tilstrekkelig.

Jeg har også sett på 300-årsmarkeringene i 2018 og 2019. Her har jeg særlig vært interessert i å utforske ulike aktører og intensjoner som ligger bak arrangementene og utstillingene. Som kilder har jeg brukt masteroppgaven i kulturminneforvaltning *300-årsmarkeringen av*

Armfeldts felttog av Ingrid Elise Fostervold (NTNU, 2020), samt sluttrapporten fra Interreg-prosjektet «Fokus fred» og nettsiden til Rørosmuseet. Masteroppgaven gir en utdypende beskrivelse av utstillingen ved Gammelgården i Haltdalen, samt informasjon om marsjen «I Armfeldts fotspor». Fostervold legger vekt på museologi, og siden jeg ikke har hatt muligheten til å besøke utstillingen i Haltdalen har dette vært til hjelp. Videre har jeg brukt Interreg-rapporten til å finne arrangementer i Tydal og på Røros. Rapporten har gitt informasjon om mål for markeringsåret, men utover det blir arrangementene bare nevnt med en eller to setninger. Dermed har jeg måttet benytte meg av nettsiden til Rørosmuseet for å se hvilke foredrag som fant sted på Røros under markeringsårene, men informasjonen har også vært begrenset her. Kildene har vært begrenset, og det virker som om man må ha deltatt for å få tilstrekkelig med informasjon. Dette reflekterer tilbake til lokalhistorien hvor det må oppsøkes eller oppleves.

Oppgaven omfavner også materielle kilder som primærkilder, ved å se på utstillinger, gjenstander og monumenter/minnesteder. Ved Tydal og Haltdalen har jeg ikke hatt muligheter til å besøke de permanente utstillingene, derfor har jeg brukt artikkelen *Nyåpning av: Tydals museum* av Nea Radio, som er en lokal nyhetskanal og masteroppgaven til Fostervold som kilder til utstillingene. Ved Rørosmuseet har jeg vært i kontakt med konservator Erik Roll, der jeg har fått informasjon om tidligere utstillinger og gjenstander de har ved museet. Jeg har besøkt utstillingen ved Rustkammeret i Trondheim, som har flere utstillinger som baserer seg på Trøndelags militære historie. Utstillingen av 1718-19 var liten og omfattet svenskenes hærtog i hele Trøndelag, derfor ga den ikke så mye informasjon om hvordan det minnes lokalt i Tydal, Haltdalen og Røros. Dermed har jeg valgt å ikke omtale denne utstillingen som et eget moment, men heller i sammenheng med sagn. Ved å basere informasjonen på kilder til utstillingene og gjenstandene har jeg ikke fått et helhetlig inntrykk. Masteroppgaven gir en dekkende beskrivelse av utstillingen i Haltdalen gjennom tekst og bilder, men artikkelen for utstillingen i Tydal er laget før åpningen, dermed preger dette informasjonen og bildene, ved at de ønsker besøkende til utstillingen og vil derfor ikke vise hele utstillingen i artikkelen. Dette er de kildene jeg har funnet som gir mest utfyllende informasjon om utstillingene.

Jeg valgte å ta med monumenter og minnesteder som en primærkilde i denne oppgaven for å se på hvorfor disse har blitt reist og hvor. Jeg har heller ikke her hatt muligheten til å reise til noen av disse stedene, og har derfor vært avhengig av sekundærlitteratur her. Den sekundærlitteraturen jeg har brukt er boken til Anders Hansson *Armfeldts karoliner* og en

brosjyre laget av Jämt-Trønderska forening Armfeldts Karoliner (JTAK). Ved Røros, Haltdalen og Tydal fant jeg ingen monumenter eller minnesteder. Bare på svensk side og ved Levring og Fordal, lengere nord i Trøndelag. Her har jeg heller valgt å drøfte hvorfor slike minnesteder eller monumenter ikke er å finne på Røros, i Tydal eller i Haltdalen. I tillegg bruker jeg informasjonsplakater som har blitt satt opp i Tydalsfjella, som dermed er en del av denne materielle minnekulturen. Jeg har selv vært på tur og sett slike plakater, og i tillegg fått opplyst via bekjente at det er flere slike informasjonsplakater innover i fjellet.

2.0 Teori: Historiebruk og minnekultur

Denne oppgaven handler om historiebruk og minnekultur. I den sammenheng har jeg valgt å trekke inn teorier fra historikerne Ola Svein Stugu og Klas-Göran Karlsson, som jeg videre i oppgaven skal knytte til mine funn.

2.1 Historiebruk

I boka *Historie i bruk* skriver Stugu at historie finnes overalt, men hvor fremtredende den er vil variere.⁷ I hvilke situasjoner, med hvilke hensikter og tolkninger, samt vektleggingen av historien, er noen faktorer som påvirker hvordan historien blir brukt og framstilles.⁸ I denne oppgaven er dette relevant fordi de ulike faktorene spiller en rolle for hvordan hendelsen i 1718-19 minnes. Både Stugu og Karlsson har begge laget systematiske inndelinger, hvor begge skiller mellom ulike typer historiebruk. Stugu skiller mellom å benytte historiebruk som redskap, orientering og opplevelse.⁹ Videre viser han til hensikter med de ulike formene for historiebruk, og deretter fremtredende aktører. Gjeldene for denne oppgaven er orientering og opplevelse. Orientering bruker historie som kilde til kunnskap og innsikt, og blir blant annet brukt av offentligheten og forbrukere/publikum.¹⁰ Dette er gjeldene for 300-årsmarkeringene, utstillingene og bygdebøkene. Videre er opplevelse relevant gjennom Elden, hvor historien er kilde til spenning, fascinasjon og glede, og blir brukt av de samme aktørene som orientering.¹¹ Karlsson har også systematisert historiebruken, men da gjennom seks ulike bruksområder.¹²

⁷ Stugu 2016: 12

⁸ Stugu 2016: 12

⁹ Stugu 2016: 16

¹⁰ Stugu 2016: 16

¹¹ Stugu 2016: 16

¹² Karlsson 2014: 72

Han deler historiebruk inn i vitenskapelig, eksistensiell, moralsk, ideologisk, ikke-bruk og politisk-pedagogisk.¹³ Mest gjeldene for denne oppgaven er den eksistensielle bruken, som bruker historien til å minnes. Den eksistensielle bruken benyttes av alle, og omfatter både grupper og individers behov for å minnes eller glemme. I den forstand engasjerer denne bruken det kollektive minnet.¹⁴ Dette kan relateres til kildene i denne oppgaven, siden de i en eller annen form minnes svenskenes hærtog i 1718-19, og ved at dette omfatter det kollektive minnet i lokalsamfunnet på Røros, i Tydal og i Haltdalen. Videre er ikke-bruk av historien relevant siden denne bruken av historie glemmer eller skjuler¹⁵, og i denne oppgaven er det relevant siden historien til de svenske soldatene utelates i bygdebøkene til Tydal og Røros. Gjennom både Stugu og Karlsson blir ulike måter av historiebruk kategorisert, men i realiteten er skillet mer glidende.¹⁶ For eksempel kan 300-årsmarkeringen tilhøre både orientering, men også opplevelse. Viktigst i denne oppgaven er hvordan historien minnes, og da er det relevant å definere minnekultur.

2.2 Minnekultur

Det å minnes er i utgangspunktet en individuell prosess, men ved at flere mennesker har parallelle minner, altså de samme minnene, så blir dette en kollektiv prosess.¹⁷ For denne oppgaven er kollektive minner mest relevant. Fordi hvordan man minnes historien kommer som et produkt av hvem som forteller den og hvem som påvirker den. Dette er likheter med historiebruken, hvor hensikter og aktører spiller en rolle for hvordan historien brukes, og dermed er dette sentrale momenter når historie også blir brukt for å minnes. Historiker Peter Aronsson snakker om det å minnes og det å glemme, hvor valg av synspunkter, vinklinger og kilder må sees i sammenheng med samtiden, hvor man tar aktive valg om hva som skal minnes og hva som skal glemmes/utelates i historien.¹⁸ Dette er relevant i oppgaven på grunn av hvordan aktørene minnes historien, viser også til hva som utelates, i likhet med Karlssons ikke-bruk. For å se på hvordan hendelsen i 1718-19 minnes vil det være relevant å se på hvem som er aktørene, til hvilken hensikt bruker de historien og hva er det som minnes, eventuelt glemmes/utelates.

¹³ Karlsson 2014: 72

¹⁴ Karlsson 2014: 72-73

¹⁵ Karlsson 2014: 75

¹⁶ Stugu 2016: 13

¹⁷ Stugu 2016: 24-25

¹⁸ Aronsson 2004: 72

En måte å minnes historien på er gjennom minnesteder, hvor fysiske steder er knyttet til hendelser, fortellinger eller tolkninger.¹⁹ På disse stedene blir det ofte satt opp fysiske gjenstander til minne om det som har skjedd – monumenter. Gjennom å bygge materielle minnesmerker eller monumenter, vil man kunne holde fast på og fryse de minnene som initiativtakeren ser på som viktige.²⁰ I arbeidet med denne oppgaven har jeg ikke funnet noen fysiske monumenter på Røros, i Tydal eller i Haltdalen, men jeg kommer senere i oppgaven til å nevne noen fra andre steder i Trøndelag og fra Sverige.

En side ved historiebruk og minnekultur som er verdt å nevne i sammenheng med lokalhistorie er den identitetsdannede funksjonen. Gjennom å kartlegge, ordne og kategorisere fortiden skaper man en identitet. Stugu trekker paralleller til lokalhistorien hvor det å danne en felles historie omhandlende lokalsamfunnet skaper entusiasme og tilhørighet, som videre skaper en identitet.²¹ Ved at historien kan knyttes til lokale steder eller til slektskap i lokalsamfunnet, blir historien nære og en del av identiteten til lokalbefolkningen. På denne måten kan historiebruk og lokalhistorie kobles sammen, fordi ved å se på hvordan lokalhistorien på Røros, i Tydal og i Haltdalen brukes vil man få et inntrykk av hvordan disse stedene minnes hendelsen i 1718-19.

3.0 Hvordan minnes hendelsen i 1718-19 på Røros, i Tydal og i Haltdalen?

Først i hoveddelen vil jeg gi en kort definisjon av hva lokalhistorie er, siden dette er momenter som jeg skal trekke paralleller til gjennom drøftingen av problemstillingen i denne oppgaven. Strukturen videre er kronologisk hvor jeg først tar for meg sagn, som er den tidligste formen for minnekultur. Deretter kommer bygdebøker, musikkteateret Elden, 300-årsmarkeringene og tilslutt den materielle minnekulturen.

Lokalhistorie blir av historiker Aud Mikkelsen Tretvik definert i boka *Lokal og regional historie* slik: «[l]okalhistorie handlar altså om *lokalt avgrensa studiar av menneske i samfunn*

¹⁹ Stugu, 2016: 78

²⁰ Stugu 2016: 80

²¹ Stugu 2016: 34-35

sett i tidsperspektiv...».²² Dette tilsier at lokalhistorien for Røros, Haltdalen og Tydal omfatter studier som er lokalt avgrenset til disse områdene. Et kjennetegn ved lokalhistorie er at det er likegyldig hvem som initierer arbeidet. Om de er lokale eller ikke, eller om de er faglærte eller ikke, spiller ingen rolle.²³ Ofte står det en organisasjon bak, i form av historielag eller foreninger, som igjen kan bestå av en blanding av fagfolk og det Tretvik omtaler som amatører.²⁴ Amatører blir av Tretvik betegnet som lokalhistorikere uten relevant faglig disiplin, mens fagfolk har hovedfag i historie eller lignende fag, og er altså profesjonelle.²⁵ Det er de profesjonelle som ivaretar standarder som kilder, metoder og teoretiske tilnærminger.²⁶ Likevel er noe av det viktigste innenfor lokalhistorie engasjement og lokalkunnskap, og det er nettopp det amatørerne bidrar med, og som også driver lokalhistorien framover.²⁷ I dette avsnittet har jeg nevnt momenter ved lokalhistorie som jeg skal trekke paralleller til videre i oppgaven, og som er relevante gjennom analysen av hvordan historien fra 1718-19 minnes.

3.1 Sagn

Svenskenes hærtog gjennom Trøndelag 1718-19 har ført til en rik sagntradisjon ved stedene de var inno. Relevant for denne oppgaven er de sagnene jeg har funnet om Haltdalen og Tydal. Røros har jeg dessverre ikke funnet noen sagn fra. Definisjonen av sagn er muntlige fortellinger over hendelser som angivelig skal ha skjedd, og som knyttes til steder, personer eller hendelser. Sagn kan deles inn i tre hovedkategorier, der den kategorien som er relevant for meg er historiske sagn. Historiske sagn inkluderer også bygdesagn, som handler om begivenheter eller personer som har spilt en viktig rolle i et lokalsamfunn.²⁸ Jeg har valgt å vise til sagnet om «Litj-Grønset`n» fra *Haltdalen og haltdalingen*²⁹, og sagnet om to svenske soldater ved Hilmo i *Bygdebok for Tydal*³⁰. Begge sagnene er å finne i utstillingen ved Rustkammeret i Trondheim og i boka *Armog og Avmakt*.³¹

²² Tretvik 2004: 16. Forfatterens kursivering.

²³ Tretvik 2004: 16-17

²⁴ Tretvik 2004: 20-21

²⁵ Tretvik 2004: 77

²⁶ Tretvik 2004: 21

²⁷ Tretvik 2004: 21

²⁸ Esborg 2022

²⁹ Nygård 1949: 387-388

³⁰ Tøsse 1987: 86

³¹ Rustkammeret 30.03.2023; Skevik 1998

Sagnet fra Haltdalen handler om «Litj-Grønset'n» som drepte en av de svenske soldatene fordi de hadde stjålet dyrene hans. Svensken ble så gravlagt ved elva Remna fordi man hadde ikke lyst til å gravlegge en fiende på kirkegården. Etter hvert vokste elva og beinrestene kom til syne, noe som førte til at skjelettet, med unntak av hodeskallen, ble flyttet til kirkegården. Hodeskallen tok Gammel-Ola og gjemte i en kasse, og når det var omgangsskole hentet Gammel-Ola fram hodeskallen og viste den fram til barna, da han fortalte om krigshendelsene i bygda.³² Om dette er sant eller ikke, er vanskelig å fastslå nettopp fordi det er sagn, men at det eksisterer vitner om en tradisjon der minnet etter invasjonen ble holdt i livet ved at en fysisk artefakt, en hodeskalle, ble vist frem til bygdas barn.

Sagnet fra Tydal handler om to svenske soldater som tok seg inn på en gård i Hilmo. Det var bare kona som var hjemme, og hun syntes så synd på dem. Hun ba de inn på varm melk, og ga dem hver sitt par med votter. Da mannen i huset kom hjem ble han forbannet og sa at de måtte dø. Soldatene skal ha bedt for sine liv, men til ingen nytte. De ble skutt av bonden og gravlagt utenfor grenda. Det ble nemlig sagt at sjefen for de norske styrkene hadde skuddpremie på de svenske soldatene.³³ Ved at dette sagnet har blitt holdt i livet, viser historien til to forskjellige syn på de svenske soldatene innad i en familie, hvor dette skaper en konflikt, der kona ville hjelpe de, mens mannen ønsket de dø.

Sagn er en viktig del av minnekulturen i lokalsamfunn og lokalhistorien, ved at de knytter seg til bestemte steder, gårder eller slektskap. I denne sammenhengen er sagnet fra Tydal tilknyttet Hilmo, og sagnet i Haltdalen tilknyttet personer som Litj- Grønset og Gammel-Ola. Dette fører til at minnekulturen kan kobles direkte til noen i lokalsamfunnet eller steder som enda er å finne. Sagnet fra Haltdalen skaper en felles historie for lokalbefolkningen som skaper tilhørighet og er identitetsdannende. Derimot kan det diskuteres om sagnet fra Tydal gjør det samme, siden den tar seg en konflikt innad i familien, som videre ikke vil være en samlende faktor for en lokalbefolkning.

3.2 Bygdebøker

I gjennomgangen av bygdebøkene fra Røros, Haltdalen og Tydal har jeg valgt å ta for meg disse kronologisk, hvor jeg starter med den tidligste utgivelsen. Dermed blir rekkefølgen av

³² Nygård 1949: 387-388

³³ Tøsse 1987: 86

bøkene slik: Røros (1942), Haltdalen (1949) og Tydal (1987). Med bakgrunn i dette blir det enklere å trekke paralleller til den generelle utviklingen av bygdebøker, som jeg videre skal gi en beskrivelse av.

Først og fremst er bygdebøker historiebøker som er skrevet om et bestemt lokalsamfunn og lokalbefolkningen, og som i all hovedsak tar for seg gards- og slektshistorie og generell bygdehistorie.³⁴ Gjennom 1900-tallet utviklet bygdebøkene seg fra å være lite strukturert, skildrende og utgreiende til å ta for seg ulike emner kronologisk, og å trekke frem lange utviklingslinjer. Innenfor bestemte geografiske områder kunne de ta for seg emner som for eksempel folketall, naturgrunnlag, lokalstyring, slektshistorie, gårdshistorie og så videre.³⁵ Tretvik skriver at bygdebøker utover 1900-tallet var med på å vekke sansen for den gamle bygdekulturen.³⁶ I begynnelsen av organiseringen av bygdebøker var det for det meste amatører som arbeidet med dette, men på 1920- og 1930-tallet begynte lokalhistorie å bli høyst aktuell for den allmenne historieforskningen. Dette bidro til samarbeid mellom amatører og fagfolk, som videre ga grunnlag for bygdehistorie som forskningsgren.³⁷ Utover mot 1970-tallet ble skillet mellom emnene klarere og bygdebøkene utviklet seg mot en etnologisk tilnærming, hvor både de sosiale og materielle forholdene hos mennesker ble vektlagt.³⁸

3.2.1 Røros: *Rørosboka*

Bygdeboka fra Røros heter *Rørosboka* og består av fem bind, der de tre første ble skrevet på 1940-1950-tallet og de to siste i 1974.³⁹ Hvert bind er delt inn i ulike kategorier, men gjennom denne oppgavens problemstilling er det bind 1, 2 og 4 som nevner hendelsen i 1718-19. Bind 1 tar for seg *Natur, folk og næringsliv (1942)*. Bind 2 tar for seg *Røros kobberværks historie (1942)*. Mens bind 4 tar for seg *Røros bergstad (1974)*. Bind 1 og 2 ble til gjennom en bokkomité bestående av Anders Kvikne, Lars Aas, Oliver Moen, Johan Falkberget og Jon O. Indset.⁴⁰ Disse var altså forfattere av bind 1, mens bind 2 ble skrevet av Ole Øisang, som var en landskjent pressemann og politiker.⁴¹ Bind 4 derimot er skrevet senere på 1900-tallet,

³⁴ Lokalhistoriewiki *Bygdebok* 2020

³⁵ Tretvik 2004: 50

³⁶ Tretvik 2004: 50

³⁷ Tretvik 2004: 51

³⁸ Tretvik 2004: 52

³⁹ Kvikne et al. 1974: 5

⁴⁰ Kvikne et al. 1942:6

⁴¹ Kirkhusmo 2022

og ble til gjennom en ny bokkomité bestående av Reidun Roland, Per Strickert og Arne Dahl. Forfatterne av denne boka er Olav Kvikne, Iver Strikkert, Jens og Kristen Aspaas.⁴² Gjennom å ha undersøkt hvem alle disse personene er, både forfattere og medlemmer av bokkomitéen, så går ingen under definisjonen av profesjonell fra Tretvik, men det viser til et lokalt engasjement omkring arbeidet med bygdebøkene. Selv om hendelsene omkring 1718 er nevnt i disse tre bindene er det av ulik grad og vinkling.

Bind 1 tar som sagt for seg natur, folk og næringsliv, og under emnet «Direktør Peder Hiort og hans stiftelse» blir invasjonen av svenskene nevnt i et lite avsnitt. Det som nevnes her er tidligere hærtog i 1678 og 1679, hvor svensken hadde brent ned store deler av Bergstaden. Svenskenes hærtog i 1718 blir dermed betegnet som et hærtog der både verket og selve Bergstaden ble spart for ødeleggelse.⁴³ Ved at man i 1718 unngikk slike ødeleggelse, blir dette hærtoget betraktet som en «roligere» invasjon, sammenlignet med tidligere hærtog av svenskene. Videre blir det kort og konkret gjengitt det svenskene tok med seg fra Røros, noe som var 24 ½ kløv kobber, samt gevær, trommer og faner fra bergkorpset.⁴⁴ Til tross for at svenskene hadde tatt kobber, skriver forfatterne at det ikke tok lange stunden før bergverket hadde en solid og rolig drift igjen, noe som viser at bergverket ikke ble påvirket så hardt.⁴⁵ Det som skildres i bind 1 omhandlende svenskenes besøk er satt i lys av direktør Peder Hiort, og tar dermed ikke for seg en større del av historien, men dette finner vi i bind 2.

Bind 2 tar for seg Røros kobberverks historie, og hendelsen er beskrevet under «Svenskene for tredje gang på Bergstaden – i julen 1718». Det som skildres her er en større del av historien enn i bind 1, men likevel er fokuset rettet mot kobberverket, og beskrivelsene av invasjonen er lite skildret. Siden denne boka ble skrevet i 1942 kan man trekke paralleller til Tretvik. Grunnen er at det etnologiske ikke har like stor plass som i bygdebøker som er skrevet senere på 1900-tallet. Det er derfor lite skildringer omkring hva som skjedde de dagene svenskene var på Røros, for eksempel er det skrevet: «[o]g etter en trist og uhyggelig jul for bergfolket måtte verket bøye seg for overmakten.»⁴⁶ Hovedvekten av historien ligger dermed på tiden før den svenske invasjonen, hvor dannelsen av bergkorpset og anleggelsen

⁴² Kvikne et.al 1974:5

⁴³ Kvikne et.al: 1942: 409

⁴⁴ Kvikne et al. 1942: 409-410

⁴⁵ Kvikne et al. 1942: 410

⁴⁶ Øisang 1942: 120

av Korthaugen skans nevnes, samt hendelsesforløpet fram til svenskene inntok Bergstaden⁴⁷. Etter dette omhandler historien i stor grad kobberet som svenskene tok med seg. Grunnen til hvorfor denne hendelsen ikke har fått større plass er fordi selve Rørosboka bind 2 tar for seg kobberverkets historie, noe som viser at dette ikke påvirket verket i større grad. «[o]g for tredje gang i løpet av et halvt hundre år ble Bergstaden hærtatt av svenskene, men slapp riktignok denne gang billigere fra det enn i 1778-79».⁴⁸ I dette sitatet er det skrevet feil årstall, da de egentlig mener svenskernes hærtog fra 1678-1679. Historien omkring invasjonen blir her framstilt som ikke like skadelig som de andre invasjonene av svenskene i 1678-79, og dette synet på historien finner vi også i bind 4.

I bind 4 er det et lite avsnitt omhandlende svenskernes besøk under kapitlet «Røroaas Bergstadt». Dette er i sammenheng med gamle kart over Bergstaden invasjonen nevnes kort og konkret. Selv om dette bare blir nevnt i et avsnitt så velger jeg å ta med dette fordi i boka står det «[D]e la Barre blir karakterisert som en human offiser i norsk lokalhistorie. Armfeldts karoliner var veldisiplinerte soldater».⁴⁹ Ordet *human* blir, i følge store norske leksikon, definert slik «[H]uman betyr menneskelig, menneskevennlig, skånsom eller hensynsfull».⁵⁰ Hvorfor forfatterne av bygdeboka skriver dette, og bruker slike ord, er vanskelig å fastslå siden det omhandler krigshandlinger, men også på bakgrunn av beretningene som kommer frem i de andre bygdebøkene senere i oppgaven. Det er ikke referert til noen kilder, som dermed fører til at jeg ikke kan verifisere dette opp mot andre kilder. Hvis man derimot sammenligner beretningene i bind 2, med det som skrives i bind 4, så bærer ikke den svenske invasjonen av Røros preg av ødeleggelser, i like stor grad som beretningene fra Haltdalen og Tydal. Det er likevel interessant at det i bygdeboka skrives at dette er karakterisert i *norsk lokalhistorie*. Ut ifra det jeg videre trekker frem fra bygdebøkene til Haltdalen og Tydal, er dette motsigende gjennom at hovedvekten av historien ligger på det som ble ødelagt og plyndret. Derimot har ikke jeg lest alt av lokalhistorie i områdene der de svenske soldatene var innom, så dermed kan ikke jeg påstå at det som skrives i *Rørosboka* bind 4 er feil, men ut ifra bygdebøkene til Haltdalen og Tydal, så virker dette motsigende.

⁴⁷ Øisang 1942: 119

⁴⁸ Øisang 1942: 119

⁴⁹ Kvikne et.al 1974: 20

⁵⁰ Gundersen 2018

3.2.2 Haltdalen: *Haltdalen og haltdalingen*

Også for Haltdalen er det skrevet lokalhistoriske bøker, og den som tar for seg invasjonen i 1718-19 heter *Haltdalen og Haltdalingen 1* og er skrevet av Jens Halstein Nygård. Boka er gitt ut i 1949, og er organisert etter emner, der innholdet er kronologisk innenfor hvert emne. Dette viser til Tretvik sine observasjoner av den generelle utviklingen til bygdebøker. Det ble rundt 2000-tallet satt i gang et nytt arbeid med bygdebøkene i Haltdalen hvor man skulle lage en oppdatert og videreutviklet versjon av bind 2, omhandlende gård og slekt. Det skulle i tillegg lages bind 4, som tok for seg Haltdalen etter andre verdenskrig. Hvorfor man ikke valgte å lage en oppdatert versjon av bind 1 forklares dessverre ikke.⁵¹

Det er under emnet «Krigar, militær, kongeferder» finner man historien om svenskernes invasjon i 1718-19.⁵² Beretningene om dette inneholder til dels detaljerte beskrivelser av hvilke gårder de svenske soldatene var innom, hva som skjedde og tiden etter svenskene forlot bygda. Jens Halstein Nygård skriver innledende at hans beretninger i stor grad baserer seg på boka *Tre tusen man kvar på fjället* skrevet av Torsten Boberg og Erich Maijström.⁵³ Boka til Boberg og Maijström tar for seg beretninger fra begge sider av grensen. Dermed inkluderer Nygård også hendelser fortalt fra et svensk synspunkt i *Haltdalen og haltdalingen*. For eksempel har Nygård tatt med en beretning fra en svensk dragon om feiringen av jul i Haltdalen «... och hade vi julehelg ved Holtåls kyrkja mitt på en älv, vars kostbare brobyggnad om julafton användes til vedbrand både för ljus och värma».⁵⁴ Hvorfor Nygård velger å bruke boka som kilde forklares ikke, men han skriver at den «[...] som gir full opplysning om Armfeldttoget.»⁵⁵ Dette viser at Nygård ikke bare ville fokusere på lokalhistorien til lokalbefolkningen i bygdeboka, men også inkludere beretninger fra de svenske soldatene.

Videre skildrer Nygård hvordan svenskene dro rundt til gårdene i Haltdalen og røvet med seg mat, klær, dyr og redskaper. Dette viser Nygård til gjennom skadetakstene som ble rapportert inn etter krigen, og benytter seg dermed av primærkilder. I bygdeboka står det skrevet «[F]or Ingebrigt Nordaune tok dei 30 sauer, og likeeins i Andersaune tok dei mykje. I Megården var

⁵¹ Volden 2003: 7

⁵² Nygård 1949: 6

⁵³ Nygård 1949: 385

⁵⁴ Nygård 1949: 386

⁵⁵ Nygård 1949: 385

det att berre ei ku...».⁵⁶ I sammenheng med dette blir det flere ganger nevnt hendelser der lokalbefolkningen slår tilbake mot de svenske soldatenes plyndringer. Blant annet sagnet om Litj-Grønset som tidligere er nevnt under sagn.

Noe som er verdt å nevne er at Nygård skriver «[E]nkelte sagn som knytter seg til Armfeldts felttog hører nok heime under Sparres tog».⁵⁷ Dette fordi 40 år tidligere, under Gyldenløvefeiden 1675-1679, hadde svenskene herjet gjennom bygda, denne gangen under Carl Sparre.⁵⁸ Dermed påpeker Nygård at noen sagn kan knyttes til tidligere konflikter med svenskene. Dette setter et spørsmålstegn når det kommer til kilder i bygdebøker, siden hendelsene som omtales skjedde på 1700-tallet, og ved jevne mellomrom på 1600- og 1700-tallet var både Tydal, Haltdalen og Røros åsted for flere sammenstøt mellom nordmenn og svensker. Dermed er det ikke rart om hendelser har blitt blandet, men det lager selvfølgelig et problem når det kommer til historiske kilder og verifisering av disse. I dette tilfellet er boka skrevet av Jens Halstein Nygård som var gårdbruker, lærer og kulturpersonlighet i Haltdalen.⁵⁹ Jeg har ikke funnet noe som tilsier at han hadde noen utdanning innenfor fagfeltet historie eller lignende emner, men dette er ikke uvanlig innenfor bygdebøker, og heller ikke lokalhistorie, men det forklarer hvorfor kildeføring ikke er vesentlig her. Som nevnt i et tidligere avsnitt har lokalhistorie ofte vært en blanding av profesjonelle og amatører.⁶⁰

3.2.3 Tydal: *Bygdebok for Tydal*

I Tydal er det *Bygdebok for Tydal* bind 1 fra 1987 skrevet av Sigvart Tøsse, som tar for seg bygdehistorien fram til ca. 1900-tallet.⁶¹ Boka er en revidert utgave av *Tydalsboka – Bygda gjennom tidene* fra 1972.⁶² Grunnen til en revidert utgave blir i *Bygdebok for Tydal* basert på ønsket om å gjøre «hverdagshistorien» fyldigere.⁶³ Revisjonen er dermed et uttrykk for den etnologiske tilnærmingen som påvirket bygdebøkene fra 1970-tallet.

⁵⁶ Nygård 1949: 389

⁵⁷ Nygård 1949: 387

⁵⁸ Nygård 1949: 383-384

⁵⁹ Wikipedia 2022

⁶⁰ Tretvik 2004: 75

⁶¹ Tøsse 1987

⁶² Gullikstad 1972

⁶³ Tøsse 1987: 5

Revideringen førte til tre bind, der de to første omhandler det som blir betegnet som generell historie hvor innholdet er kronologisk og inndelt etter emner innenfor en tidsepoke.⁶⁴ Her skiller *Bygdeboka for Tydal* seg fra bygdebøkene til Røros og Haltdalen ved at boka er kronologisk framstilt. Dette er paralleller til Tretvik sin framstilling av bygdebøkens utvikling. Bind tre inneholder gårds- og slektshistorie. Et annet viktig aspekt med bygdebøker som Tretvik påpeker er at det ofte er mange med i prosessen, en stor folkebevegelse bak.⁶⁵ Her er bygdeboka fra Tydal intet unntak. Det var Sigvart Tøsse som ble satt til å skrive den generelle historien og å revidere gårds- og slektshistorien.⁶⁶ Tøsse var dr.philos. og forsker ved Institutt for pedagogikk og livslang læring ved NTNU.⁶⁷ Videre var det Tydal kommunens hovedutvalg for kirke, kultur og fritid som oppnevnte en boknemnd som skulle føre prosessen og representere den lokale kjennskapen.⁶⁸ Her har jeg ingen kilder for hvem som var i denne boknemnda. Prosessen rundt revisjonen var satt i gang av lokale aktører, og dette viser at engasjementet rundt lokalhistorie drives framover av amatører.

Bind 1 omfatter tiden fram til ca. 1900-tallet, og inneholder et underkapittel som heter «Armfeldts hærtog 1718-19».⁶⁹ Det blir viet 10 sider til denne hendelsen, av 343 sider totalt i boka. Her komme det til syne at svenskenes invasjon i 1718-19 ikke omfatter en stor del av historien i bygdeboka. Underkapittelet er kronologisk bygd opp, og starter med tiden før invasjonen, der «kunnskapsmenn» fra Tydal ga etterretningsrapporter om den svenske opptrappingen til den norske generalen Budde.⁷⁰ Som nevnt under redegjørelsen av lokalhistorie, så omfatter historien lokalbefolkningen. Dermed vil lokalhistorie ta for seg mennesker og hendelser som kan knyttes til lokalsamfunnet. Dette er gjennomgående i bygdebøkene til Røros, Haltdalen og Tydal. Videre vil jeg trekke frem slike eksempler fra *Bygdebok for Tydal* bind 1.

I underkapittelet «Armfeldts hærtog 1718-19» skriver Tøsse om hvor mye som ble stjålet, brent ned eller ødelagt under svenskenes opphold i området. Hva svenskene stjeler av penger, mat og redskaper blir beskrevet fra ulike gårder. Et eksempel er: «[P]å Aune ble de like ribba.

⁶⁴ Tøsse 1987: 5

⁶⁵ Tretvik 2004: 52

⁶⁶ Tøsse 1987: 5

⁶⁷ Gylvendal u.å.

⁶⁸ Tøsse 1987: 5

⁶⁹ Tøsse 1987: 8

⁷⁰ Tøsse 1987: 79-80

Der fant noen også pengeskrinet til Ole Pedersen og naska med seg tjue riksdaler i rede penger». ⁷¹ Selv om mye av det som skrives om hendelsen i 1718-19 handler om ødeleggelser av bygda, så inneholder bygdeboka også et avsnitt som skildrer den svenske invasjonen på en annen måte.

Gjennom historien om den gamle svenske drengen Staffa (Steffen) blir forholdet mellom nordmenn og svensker i disse områdene betraktet i bygdeboka. Denne historien står i kontrast med det som tidligere er nevnt, og gir en historisk oppfatning av hvor nære svenskene og nordmennene egentlig var på denne tiden. Den svenske armeen som invaderte Trøndelag besto av flere menn som bodde rett over grensen. Dermed hadde nordmennene omgått disse i flere generasjoner, og historien tar for seg nettopp dette. ⁷² Staffa var en svenske som hadde flyttet til Tydal før krigen, og som i Armfeldts hær fant barnet til sitt eget søskenbarn. ⁷³ Ved at bygdebokforfatteren velger å ta med denne historien, så påvirker dette hvordan historien minnes ved at man belyser forholdet mellom partene, hvor grensen mellom Norge og Sverige ikke var så konkrete i disse områdene, og hvor dette var mennesker som i bunn og grunn var venner, men som ble tvunget til å krige mot hverandre. I musikkteateret Elden blir også det nære forholdet mellom svenskene og nordmennene omtalt, men dette kommer jeg tilbake til senere i oppgaven. Selv om bygdeboka velger å ta med denne vinklingen, så legger de ikke skjul på hvordan lokalbefolkningen hadde det, og hva de følte på etter svenskene forlot bygda.

Etter svenskene dro fra bygda skriver Tøsse i bygdeboka: «[t]ydalingene ønska dem nok akkurat den snøstormen som satte inn straks de for». ⁷⁴ Dette er ikke basert på kilder, men er en vurdering bygdebokforfatteren gjør der det legges vekt på at lokalbefolkningen ikke så positivt på de svenske soldatene. Dette negative bildet sammenfaller med beretningene i boka omkring hvordan svenskene hadde kommet til bygda og frarøvet, spist eller tatt med seg det tydalingene skulle leve av i måneder og år framover. Tøsse skriver at det skildres i folketradisjonen om et svenskehat i ettertid av invasjonen. ⁷⁵ Dette kan ha hatt en påvirkning på historien som minnes i ettertid ved at hatet kan ha bidratt til overdrivelser i

⁷¹ Tøsse 1987: 82

⁷² Tøsse 1987: 84

⁷³ Tøsse 1987: 83-84

⁷⁴ Tøsse 1987: 85

⁷⁵ Tøsse 1987: 84-86

videreformidlingen av historien. Det skrives også om hvordan befolkningen i ettertid røvet både klær og våpen fra de likene til de svenske soldatene. «Om de ikke fikk støvlene av de stivfrosne føttene, hogg de dem av og tinte dem opp når de kom heim, så de fikk av støvlene».⁷⁶ Ved at de svenske soldatene hadde ødelagt mye av livsgrunlaget til befolkningen, viser dette at menneskene i Tydal var desperate etter svenskene hadde forlatt bygda, noe som i den forstand kan ha påvirket hvordan historien minnes.

For å sammenligne bygdebøkene fra Røros, Haltdalen og Tydal får man et innblikk i hvordan hendelsene i 1718-19 minnes i disse traktene. Man får også et innblikk i den generelle utviklingen av bygdebøker. Bygdebøkene fra Haltdalen og Røros er delt inn etter emner, og dette gjør det vanskeligere for meg som leser å se de lange utviklingslinjene, samt virker de uorganiserte. Bygdeboka fra Tydal, som er kronologisk utformet gjør det enklere å følge utviklingstrekkene og historien blir generelt mer oversiktlig. Et annet moment å legge merke til er hvordan bygdebøkene fra Tydal og Haltdalen tar for seg det etnologiske, med tanke på menneskeliv og kultur. De har med beretninger og går dypere inn i enkelt hendelser, men dette finner man ikke i noen av bindene til *Rørosboka*. Forskjellen her er også at hendelsene omkring svenskens invasjon blir i *Rørosboka* nevnt i sammenheng med andre emner, som Peder Hiort, kart over Røros eller i kobberverkets historie. Dette viser til at vinklingen av historien i *Rørosboka* heller legger vekt på andre momenter i lokalhistorien, og at hovedfokuset ikke ligger på den svenske invasjonen i 1718.

Hvordan hendelsene i 1718-1719 minnes i bygdebøkene er forskjellige, men også like. Beretningene og bruken av ord, gjennom *Rørosboka* bind 4 gir inntrykk av at hendelsene ikke minnes like negativt som i bygdebøkene for Tydal og Haltdalen. I *Rørosboka* finner man ingen skildringer omkring ødeleggelser eller plyndring, men heller beretninger om hvor billig de slapp unna og hvor veldisiplinerte soldatene var.⁷⁷ I Tydal og Haltdalen derimot finner man beretninger omkring ødeleggelser og svenskehat. Selv om de trekker frem andre sider av invasjonen, så blir historien formidlet med hovedvekt på det negative. Hvordan historien framstilles i bygdebøkene viser til hvordan man lokalt minnes de historiske hendelsene, og i dette tilfellet kan Tydal og Haltdalen sine framstillinger betegnes som like, mens Røros sin framstilling skiller seg ut fra de to andre. Alle bygdebøkene kan knyttes til historiebruken

⁷⁶ Tøsse 1987: 86

⁷⁷ Kvikne et.al 1974: 20

som Stugu omtaler som orientering, ved at det er en kilde til kunnskap om lokalhistorien til Røros, Haltdalen og Tydal.⁷⁸ Bygdebøkene fra Røros og Tydal kan også knyttes til Karlsson sin ikke-bruk, der historien utelater de svenske soldatenes beretninger. Dette er skriftlige kilder som minnes historien, men hvordan minnes den materielle minnekulturen hendelsen i 1718-19?

3.3 Musikkteateret Elden

Musikkteateret Elden framføres utendørs hver sommer på Røros. Elden går under sjangeren historiske spel, ved at de historiske hendelsene som fremføres kan knyttes til selve stedet det blir fremført.⁷⁹ Manuset og musikken til teater ble i 1980 skrevet av Arnfinn Strømmevold og Bertil Reithaug. Teateret ble i starten framført inne i gymnastikkbygget på Røros fram til 1994, da det ble flyttet til bak slagghaugene.⁸⁰ Ved siden av Slagghaugene ligger det i dag rester av det som var Korthaugen skanse, som var et festningsverk som ble brent ned rett før svenskene kom til Røros i 1718.⁸¹ Dette er en del av handlingen i Elden, og dermed er restene av Korthaugen skanse en del av spelet.⁸²

Gjennom arbeidet med Elden har jeg vært i kontakt med Arnfinn Strømmevold via e-post og Facebook, og fått tilsendt manuset fra 2022. Dette musikkteateret skiller seg ut fra de andre kildene i denne oppgaven, ved at det er laget for å være underholdene. Elden kan dermed knyttes til den historiebruken som Stugu omtaler som opplevelse, ved at den omfatter fascinasjon, spenning og glede gjennom å underholde.⁸³ Da Strømmevold og Reithaug skrev manuset på midten av 90-tallet brukte de noen bøker, men for det meste fantasien sier Strømmevold. Hvilke kilder nevner han ikke.⁸⁴ Han påpeker at hvis teateret bare skulle basert seg på historiske kilder ville det blitt for detaljert og publikumskjedelig.⁸⁵ For å underholde publikum inneholder Elden romanser og intriger.⁸⁶ Dette for å vekke følelser hos publikum, og ved å legge til slike momenter blir historien tilpasset underholdningen. Strømmevold skriver også: «Elden er ikke så historisk riktig nå som det var på 90-tallet. Får støtt høre av

⁷⁸ Stugu, 2016: 16

⁷⁹ Isene & Leinslie 2021

⁸⁰ Elden u.å.

⁸¹ Øisang 1942: 120

⁸² Strømmevold & Reithaug 1980. Bearbeidet av Bjørseth 2022

⁸³ Stugu 2016: 16

⁸⁴ Personlig kommunikasjon med Strømmevold 14.04.2023

⁸⁵ Personlig kommunikasjon med Strømmevold 14.04.2023

⁸⁶ Strømmevold & Reithaug 1980. Bearbeidet av Bjørseth 2022

regissører at dette er teater, og at historien kan ikke gjenskapes.».⁸⁷ Her trekkes det frem at regissørene har påvirket hvordan historien bevares i Elden.

Publikumsantallet i 2022 var 10 800, og i sammenheng med at Elden settes opp hver sommer, vil regissørene ønske å gjøre noen forandringer til hvert år.⁸⁸ Gjennom tidligere regissører har Strømmevold opplevd at ideer og sanger har brutt med lokalhistorien, derfor han har ved flere anledninger satt ned foten, men dette har ikke alltid fungert.⁸⁹ Gjennom å trekke frem regissøren fra 2022, Maren E. Bjørseth, så er ikke hun lokalt fra Røros.⁹⁰ Dette kan påvirke hvordan lokalhistorien blir håndtert av regissørene, ved at de ikke har den samme tilknytningen til historien, som for eksempel Strømmevold. Lokalhistorie er identitetsdannende og skaper tilhørighet for de som kan relatere seg til disse stedene, men ved at regissørene ikke har den samme tilknytningen til Røros, vil det å underholde publikum være viktigere enn å ivareta historien. Elden er likevel et historisk musikkteater, dermed er det relevant for oppgaven å se på hvordan historien fremstilles.

Handlingen starter i Vallbo i Sverige der de svenske soldatene blir innkalt til Armfeldts arme. Deretter følger vi den svenske hæren gjennom Trøndelag, fram til de kommer til Røros, og videre marsjen tilbake til Sverige over Tydalsfjella. Historien skildrer for det meste de svenske soldatene, men befolkningen på Røros er også i fokus, hvor store deler av handlingen utspiller seg på Røros.⁹¹ Dette fører til at historien formidles fra et svensk perspektiv og et norsk perspektiv, som videre fører til at Elden minnes begge sidene av krigen. Selv om Elden er laget for å underholde, så finner man likheter med andre kilder i denne oppgaven. For eksempel står det i manuset: «[D]e Jämtländska soldaterna vill inte kriga mot norrmännen, dom är ju norska själv.»⁹² Her er likheter med *Bygdebok for Tydal* hvor det nære forholdet mellom svensker og nordmenn blir framstillt gjennom historien om Staffa.⁹³ Historien i Elden er ikke bare en framstilling av det tragiske, men inneholder også glimt av kjærlighet og humor.⁹⁴ Dette er kontraster fra krigshendelsen i 1718-19, men siden dette er et teater, så er slike elementer tilført historien for å skape underholdning for publikum. Gjennom de kildene

⁸⁷ Personlig kommunikasjon med Strømmevold 14.04.2023

⁸⁸ Bergersen 2022

⁸⁹ Personlig kommunikasjon med Strømmevold 14.04.2023

⁹⁰ Elden u.å.

⁹¹ Strømmevold & Reithaug 1980. Bearbeidet av Bjørseth 2022

⁹²: Strømmevold & Reithaug 1980. Bearbeidet av Bjørseth 2022: 6

⁹³ Tøsse 1987: 84

⁹⁴ Strømmevold & Reithaug 1980. Bearbeidet av Bjørseth 2022

som uttrykker minnekultur på Røros i denne oppgaven, så er det med bakgrunn i at Elden settes opp hver sommer og hadde et publikumsantall på 10 800 i 2022, at dette er den formen for minnekultur som mest fremtredende på Røros. Det er ikke bare på Røros hendelsen i 1718-19 minnes gjennom musikkteater, dette er også gjeldene for Tydal.

I Tydal finner man Karolinerspelet, som tar for seg Armfeldts hærtog i Tydal. Det er Tydal kommune som eier spelet, men på grunn av produksjonskostnader har det ikke blitt fremført siden 2019.⁹⁵ Det er gjennom nettsiden sylan.no og en reportasje gjort av NRK jeg baserer mine påstander om handlingen i spelet på.⁹⁶ Inntrykket av dette spelet er at historien framstilles slik den er beskrevet i *Bygdebok for Tydal*, ved å legge vekt på stjeling og plyndring. Om handlingen i spelet skrives det: «[D]et er en utmattet hær som kommer; de slakter ned buskap for å få mat, de river hus for å kunne gjøre bål for å få varmen i kroppen, de tar klær og skinnfeller.»⁹⁷ For å sammenligne Karolinerspelet og Elden, så viser dette til paralleller til bygdebøkene. Der *Rørosboka* og Elden ikke framstiller historien gjennom plyndring og voldsomme konflikter med svenskene. Derimot er dette et faktum for hvordan *Bygdebok for Tydal* og Karolinerspelet framstiller historien. Uansett hvordan historien kommer frem gjennom Karolinerspelet og Elden, så viser interessen for å sette opp teater omhandlende hendelsen i 1718-19, at dette er noe både Tydal og Røros minnes.

3.4 300-årsmarkeringen

I 2018 og 2019 ble det gjennomført flere 300-årsmarkeringer av svenskenes invasjon i 1718-19, og dette viser at hendelsen er noe man minnes. I den forbindelse ble det arrangert flere kulturarrangementer og utstillinger både lokalt og regionalt, i Norge og Sverige. De markeringene og utstillingene som fant sted på Røros, i Haltdalen og i Tydal, var først og fremst et formidlingsprosjekt, og baserte seg ikke på ny forskning. Derimot ble det arrangert foredrag som tok for seg ny forskning andre steder, som for eksempel ved Riksarkivet i Oslo.⁹⁸ Gjennom arbeidet med 300-årsmarkeringene har jeg først og fremst tatt i bruk en masteroppgave ved NTNU i kulturminneforvaltning av Ingrid Elise Fostervold - *300-årsmarkeringen av Armfeldts felttog*. Masteroppgaven omhandler historiebruk og museologi omkring to utstillinger, samt arrangementer, ved Jamtli i Östersund og Gammelgården i

⁹⁵ Sylan u.å. *Karolinernes dødsmarsj over Tydalsfjella 1718-19*

⁹⁶ Sylan u.å. *Karolinernes dødsmarsj over Tydalsfjella 1718-19*; NRK 2019

⁹⁷ Sylan u.å. *Karolinernes dødsmarsj over Tydalsfjella 1718-19*

⁹⁸ Arkiverket 2018

Haltdalen.⁹⁹ Gjeldene for denne oppgaven er informasjon om aktører ved utstillingen og arrangementer i Haltdalen.

Gjennom masteroppgaven til Fostervold fikk jeg informasjon om aktører som var sentrale under markeringsårene. Fostervold skriver blant annet at det i Trøndelag og i Jämtland finnes flere privatpersoner og foreninger som har interesse for karolinerhistorien, og i intervjuer gjort av Fostervold blir dette betegnet som et karolinermiljø. Det ble blant annet dannet en forening i 2012 hetende *Jämt-Trønderska förening Armfeldts karoliner* (JTAK).¹⁰⁰ Denne foreningen arbeider for å ivareta, verne og levendegjør minnet av Armfeldts felttog på tvers av landegrenser.¹⁰¹ Allerede ved oppstarten av denne foreningen i 2012, ble det påbegynt planlegging og mobilisering av markeringsårene.¹⁰² En viktig aktør i gjennomføringen av markeringsåret var Interreg, som er et EU-program som skal styrke samarbeid over landegrenser. De gir økonomisk støtte til prosjekter som fremmer regional utvikling, utveksling av kunnskap og bærekraftig økonomisk vekst¹⁰³. Interreg-prosjektet ble satt i gang av stiftelsen Jamtli og Sør-Trøndelag fylkeskommune, senere Trondheim kommune grunnet fylkessammenslåingen, og fikk navnet «Fokus fred».¹⁰⁴

Ved at dette prosjektet fikk navnet «Fokus fred» virker paradoksalt siden markeringen omhandler krigshandlinger. Gjennom prosjektet ville de nå nye målgrupper som blant annet barn og ungdom, hvor fokuset på fred var i sentrum. I ettertid av 300-årsmarkeringen ble det skrevet en sluttrapport som evaluerte markeringene i regi av Interreg, hvor blant annet målene og forventningene ble listet opp. Et av de kortsiktige målene var å bidra positivt til besøksnæringens omsetning og attraktivitet, gjennom 300-årsmarkeringene.¹⁰⁵ Et av de langsiktige målene var også å øke attraktiviteten og bosetningslysten i disse områdene. Dette skulle de gjøre ved å vise frem en trygg region, hvor man verner om freden.¹⁰⁶ Omkring disse aktørene og deres mål for 300-årsmarkeringene er det relevant å trekke inn historiebruk og minnekultur.

⁹⁹ Fostervold 2020: 1

¹⁰⁰ Fostervold 2020: 4

¹⁰¹ Armfeldts karoliner u.å.

¹⁰² Fostervold 2020: 3

¹⁰³ Interreg u.å.

¹⁰⁴ Fostervold 2020: 4

¹⁰⁵ Jonsson 2020: 7

¹⁰⁶ Jonsson 2020: 7

Som tidligere nevnt i denne oppgaven omhandler historiebruk blant annet hvem det er som forteller historien, hva blir vektlagt og motiver. Disse faktorene påvirker hvordan historien blir bruk og hvordan den minnes under 300-årsmarkeringene. Ved at prosjektet ble kalt «Fokus fred», viser dette til kontraster i historiebruken, der tidligere krigshandlinger ble brukt for å fremme fred. Historiebruken og minnekulturen må betraktes i sammenheng med målene og forventningene til 300-årsmarkeringen, der det kommer frem hvilke intensjoner som ligger bak arrangementene. Et eksempel er det langsiktige målet om å øke bosetningslysten i regionen, der man da ønsker å vise stedene fra sine beste sider, og da i kontrast fra hendelsen i 1718-1719. Noe av det som gjentar seg under målene for markeringen er ønsket om å vise kontrastene i historien, hvor man sammenligner tiden før med tiden nå. Gjennom markeringene knyttet til «Fokus fred» blir minnet av svenskenes invasjon basert på et fredsaspekt, noe som virker paradoksalt siden det er krigshandlinger som markeres. Tilknyttet «Fokus fred» ble det gjennomført 94 arrangementer med tilsammen over 20 000 tilskuere. Ved siden av dette ble det gjennomført flere markeringer av ulike historieforeninger, kulturarveksperter og enkeltpersoner.¹⁰⁷ Videre skal jeg se på noen av de ulike markeringene som ble gjennomført i Tydal, Haltdalen og Røros, samt trekke inn historiebruken og minnekulturen.

I Haltdalen ble det laget en permanent utstilling kalt «Den store nordiske krig – Haltdalen årene 1718-1719» på Gammelgården.¹⁰⁸ Det var i samarbeid mellom Gammelgårdens venner, Haltdalen historielag, Armfeldts Karolinerutvalget, en representant fra *Museene i Sør-Trøndelag*, Aud Mikkelsen Tretvik og fler.¹⁰⁹ Denne utstillingen ble ikke koblet sammen med Interreg-prosjektet «Fokus fred». I et intervju Fostervold gjennomførte med Jann Rønning, styre leder i Haltdalens historielag, forteller han at det var flere aspekter de ønsket å belyse gjennom denne utstillingen.¹¹⁰ For det første ville de illustrere situasjonen for sivilbefolkningen, fordi flere mente at forholdene ikke kunne være så dårlige som de muntlige fortellingene tilsa. Det var også satt spørsmålstegn ved bygdebøkene som var skrevet, og derfor var det et behov for å undersøke historien. Utstillingen er basert på bygdebøkene *Haltdalen og haltdalingen* bind 1 og 2 av Jens Halstein Nygård og *Armfeldts arme* av Geir Pollen.¹¹¹ Hvorfor denne utstillingen ikke var i samarbeid med «Fokus fred»

¹⁰⁷ Fostervold 2020: 4

¹⁰⁸ Fostervold 2020: 31

¹⁰⁹ Fostervold 2020: 31

¹¹⁰ Fostervold 2020: 21

¹¹¹ Fostervold 2020: 31

nevnes ikke, men ut ifra aspektene som utstillingen ville belyse og målene til Interreg-prosjektet, kan de ulike intensjonene være årsaken.

Utstillingen kan kobles til historiebruk og minnekultur ved å se på hvem det er som formidler historien og hva motivene er. Denne utstillingen er laget i samarbeid med flere lokale aktører, som man kan koble til det Tretvik omtaler som amatører, samt profesjonelle som for eksempel Tretvik selv. Intensjonen til utstillingen var å belyse situasjonen til sivilbefolkningen, og gjennom det Rønning sier i intervjuet, så var det viktig å påpeke de faktiske forholdene, samt fjerne tvilen rundt bygdebøkene. Dette kan knyttes til bruken av historie som Stugu betegner som orientering, der formidling av kunnskap er i sentrum.¹¹² Ved at utstillingen baserer seg på bind 1 av bygdeboka til Haltdalen blir minnet omkring historien likt, men det som skiller utstillingen fra bygdeboka er at det visuelle som kommer til syne, altså tegninger, tidslinjer og gjenstander. Da blir bruken historien knyttet til noe materielt, og påvirker dermed opplevelsen.

Videre ble det også gjennomført en marsj «I Armfeldts fotspor». Marsjen gikk fra Støren, via Haltdalen og opp til Tydal. Her var det ikke bare representanter fra Haltdalen som var med i planleggingen, men også fra Tydal og Midtre Gauldal.¹¹³ Underveis ble det arrangert begivenheter hver kveld, som blant annet inneholdt visesanger, foredrag og skuespill.¹¹⁴ I gjennomføringen av denne marsjen var det flere aktører som bidro, der i blant Arnfinn Solem som var representant fra Midtre Gauldal kommune, Asbjørn Furunes fra Singsås historielag, Jann Rønning fra Haltdalen historielag, samt representanter fra Tydal kommune.¹¹⁵ Dette støtter opp under Tretvik, ved at det er lokaleaktører som tar initiativet, og hvor arrangementet ble gjennomført i samspill av amatører og profesjonelle, hvor blant annet historiker Frode Lindgjerdet holdt foredrag. Det var altså lokaleaktører som gjennomførte denne marsjen, og Arnfinn Solem poengterte i et intervju med Fostervold hvilke perspektiver ved historien som de ønsket å belyse.

Solem påpeker i intervjuet at historien omkring hendelsene i 1718-1719 ikke lenger går på folkemunn, dermed er det flere i lokalsamfunnet som ikke kjenner til historien. Gjennom

¹¹² Stugu, 2016: 16

¹¹³ Fostervold 2020: 42

¹¹⁴ Fostervold 2020: 34

¹¹⁵ Fostervold 2020: 34

denne marsjen var det altså viktig å formidle nettopp dette. Ved siden av, var det også viktig å formidle at Trøndelag ble dratt inn i krigen av stormakten Sverige, samt at dette er en del av nasjonal historien, som dermed er viktig å ta vare på. Til slutt ville de formidle historien til lokalbefolkningen, samt legge hovedvekten på den lokale historien.¹¹⁶ Hvordan marsjen foregikk gir ikke Fostervold noe detaljerte beskrivelser av, og gjennom søk i aviser finner jeg bare artikler som omtaler marsjen før den ble gjennomført. Derfor kan ikke resultatet av marsjen trekkes inn i denne oppgaven. Derimot kan jeg trekke inn historiebruk og minnekultur i de perspektivene som arrangørene ønsket å belyse.

Gjennom arrangementet «I Armfeldts fotspor» ville aktørene både formidle den generelle historien, men mest av alt den lokale. De ville gi innsikt og kunnskap til de som deltok og besøkte utstillingen og marsjen, dermed er orientering bruk av historien. Det var også viktig å nå ut til lokalbefolkningen, siden beretninger om disse hendelsene ikke lenger gikk på folkemunn, påpekte Solum. Et annet aspekt med marsjen som man kan koble til historiebruk og minnekultur, er at de lokale aktørene kommer fra ulike lokalsamfunn, noe som bidrar til at man får framstilt historien, ikke bare fra et sted som under utstillingen i Haltdalen, men fra ulike aktører. Her er det verdt å nevne at jeg ikke har lest noe lokalhistorie fra Midtre Gauldal, og vet dermed ikke om lokalhistorien minnes forskjellig fra Haltdalen og Tydal. Likevel er det ikke utenkelig hvis man ser tilbake på hvor forskjellig *Rørosboka* minnes hendelsen i 1718-1718, sammenlignet med *Haltdalen og haltdalingen* bind 1 og *Bygdeboka for Tydal* bind 1. Et siste likhetstrekk mellom utstillingen og marsjen, er at historiebruken knyttes til opplevelse. Gjennom skuespill, bilder eller tegninger blir historien tilpasset for flere, for eksempel barn.

Gjennom sluttrapporten som Interreg la fram etter markeringsåret, får man en oversikt over alle markeringene knyttet til «Fokus fred» som skjedde lokalt årene 2018 og 2019.¹¹⁷ I denne rapporten nevnes markeringer som ble gjennomført i Tydal og på Røros. I Tydal er det bare nevnt en markering, der Andreas Nergård i samarbeid med Tydalsfestivalen fremførte en rockeopera med karolinertema.¹¹⁸ På Røros ble det gjennomført en midlertidig utstilling på Rørosmuseet, der det ble stilt ut fotografier, tegninger og videoer med fredsbudskap som

¹¹⁶ Fostervold 2020: 35

¹¹⁷ Jonsson 2020

¹¹⁸ Jonsson 2020: 12

motiv, og med inspirasjon fra musikkteateret Elden.¹¹⁹ På Rørosmuseet sin nettside skriver de «[P]å denne måten blir teater, fotografi, tegning og historisk materiale knyttet sammen på en spennende og lærerik måte».¹²⁰ Her igjen møter man paradokset ved å bruke 300-årsmarkeringen for krigshandlinger til å fronte et budskap om fred. Ved at markeringen kobles opp mot fred, virker det som man heller minnes de 300 årene med fred, i stedet for de krigshendelsene som fant sted i 1718-19.

Stiftelsen Elden, i samarbeid med Rørosmuseet, arrangerte også fem foredrag i perioden 25.juli til 4.august, i sammenheng med oppsetningen av musikkteateret Elden.¹²¹ Her var fokuset i noen grad rettet mot hendelsene i 1718-19, hvor både Frode Lindgjerdet og Geir Pollen hadde foredrag direkte knyttet til Armfeldts hærtog og Røros. De andre foredragene omhandlet andre aspekter ved krig og fred. For eksempel hadde utenrikskorrespondent Fredrik Græsvik foredrag omhandlende «Krig og media», og Liv Tørres, direktør for Nobels Fredssenter, hadde foredrag om «Krig og sivilbefolkning».¹²² Arrangementene som ble arrangert i sammenheng med 300-årsmarkeringen omhandler altså ikke bare den lokale historien, men også andre vinklinger innenfor temaene krig og fred. Hva som ble sagt under foredragene har ikke jeg noe kjennskap til, men gjennom vinklingen av de ulike foredragene og foredragsholderne, virker det som om formålet var å knytte historien i 1718-19 opp til nåtidens konflikter og hendelser. Ved å knytte historiebruk og minneskultur til foredragene, så er inntrykket mitt at de ikke baserer seg på lokalhistorie, slik som for eksempel utstillingen i Haltdalen eller marsjen i Armfeldts fotspor. De fokuserer heller på å bruke markeringsåret til å trekke paralleller mellom nåtid og fortid.

Gjennom disse arrangementene ser man at det var personer og institusjoner fra både Tydal, Haltdalen og Røros som var med på 300-årsmarkeringene. Noen i samarbeid med Interreg, mens andre på lokale initiativ. Fokuset hos blant annet Tydal og Haltdalen ligger på den lokale befolkningen og lokalhistorien, mens på Røros er det en blanding mellom lokalhistorie og hvordan historien kan knyttes til nåtidens konflikter og hendelser. Markeringene og arrangementene baserer seg ikke på ny forskning, men blir heller brukt som en mulighet til å formidle historien. Til slutt ser man at gjennom de ulike aktørene og motivene for

¹¹⁹ Jonsson 2020: 13

¹²⁰ Rørosmuseet u.å., *Utstilling: Røros 1718*

¹²¹ Jonsson 2020: 13

¹²² Rørosmuseet u.å., *Fem om krig*

arrangementene, minnes historien forskjellig. For eksempel retter arrangementene i samarbeid med Interreg fokuset sitt på å minnes 300 år med fred, samt å se på kontrastene mellom krig og fred. De lokale aktørene legger vekt på lokalhistorien, og på å formidle denne til lokalbefolkningen. Sammenligner man disse aspektene kan man også se paralleller til hvem aktørene ønsker å nå fram til, ved at Interreg innretter seg et større publikum ved å se på de større perspektivene omkring krig og fred, mens de lokale aktørene vil nå fram til lokalbefolkningen gjennom fokus på lokalhistorien.

3.5 Den materielle minnekulturen

I det følgende vil jeg tar for meg hvordan invasjonen i 1718-19 kommer til uttrykk i den materielle minnekulturen. Jeg skal ta for meg de permanente museumsutstillingene «Den store nordiske krig – Haltdalen i årene 1718-1719» ved Gammelgården i Haltdalen og en karolinerutstilling ved museet i Tydal, som jeg ikke har kilde på hva heter. Jeg har dessverre ikke besøkt noen av disse utstillingene, så dermed baserer jeg informasjonen i denne oppgaven på andre kilder. Utstillingen i Haltdalen har jeg utfyllende informasjon om på grunn av masteroppgaven *300-årsmarkeringen av Armfeldts felttog* av Ingrid Elise Fostervold (NTNU, 2020). Jeg baserer det jeg skriver om utstillingen i Tydal på en artikkel fra Nea Radio¹²³, og turistinformasjon fra nettsiden *sylan.no*.¹²⁴ Valget av kildene begrunner jeg med at de var de mest utfyllende kildene jeg har funnet som omtaler utstillingene. I sammenheng med utstillinger på Røros har jeg vært i kontakt med Erik Roll, som er konservator på Rørosmuseet. Han kunne fortelle at de ikke hadde en utstilling om invasjonen i 1718-19 i tidsrommet for denne oppgaven, men han ga meg informasjon om gjenstander og tidligere utstillinger. Jeg vil forsøke å koble utstillingene til spørsmålet om hvordan historien minnes.

Gjennom Nea Radio, som er en lokal kommersiell allmennkringkaster, fant jeg artikkelen hetende *Nyåpning av: Tydal Museum* fra 2021.¹²⁵ I denne artikkelen blir det omtalt: «[T]ydal Museums venner ble stifta 25.november i 2019 for å få liv i muséene i Tydal».¹²⁶ Aktørene Tydal Museums venner er en lokal frivillig organisasjon som i samarbeid med Tydal kommune ble satt til å utvikle Tydal museum, med lokal forankring, til å bli et attraktivt

¹²³ Grøtte 2021

¹²⁴ Sylan u.å., *Opplevelser i Tydal og Sylan*

¹²⁵ Grøtte 2021

¹²⁶ Grøtte 2021

stoppested for tilreisende¹²⁷ Som et produkt av dette initiativet ble det i 2021 stilt ut flere nye utstillinger ved museet, blant annet utstillingen om 1718-19. Ut i fra turistinformasjonen fra nettsiden sylan.no, er denne utstillingen permanent.¹²⁸ I artikkelen til Nea Radio forteller lederen for Tydal Museums venner, Børge Hansen at de nye utstillingene omhandler svenskenes hærtog i 1718-19, myntfunnet i Græsli, smelteverket i Tydal, en tekstil- og strikkeutstilling, Singerutstilling og er utstilling om siste krig og flyktingetrafikken.¹²⁹ Jeg vil argumentere med at utstillingen gir innblikk i hva som er viktig for et lokalsamfunn. Her har Tydal Museums venner valgt ut hvilke gjenstander, og dermed hendelser eller utviklingstrekk fra historien som de syntes fortjente å bli formidlet. Det at utstillingen er permanent styrker dette argumentet ytterligere, da det innebærer at utstillerne mener dette er viktig nok til å lage noe fast og varig i lokalsamfunnet. Ved at svenskenes invasjon i 1718-19 er en permanent utstilling ved Tydal museum viser dette at det enda, over 300 år senere, ansees som viktig å minnes. Hvorfor det er viktig kan knyttes til identitet og lokalsamfunn, hvor en felles fortid skaper tilhørighet blant lokalbefolkningen.

Det er gjennom artikkelen til Nea Radio jeg får innsikt i utstillingen, hvor jeg gjennom bilder får se hvilke gjenstander som er stilt ut.¹³⁰ På bildene ser jeg kjeler, en hammer, en skreddersaks og våpen.¹³¹ Denne artikkelen er publisert før selve åpningen av utstillingen, dermed er det naturlig å tro at bildene ikke viser hele utstillingen, siden museet vil ha besøk av publikum. Siden jeg ikke har sett selve utstillingen er det vanskelig å trekke noen konklusjoner om hvordan hendelsen i 1718-19 minnes gjennom utstillingen, men gjennom å benytte seg av gjenstander blir historien knyttet til noe materielt. Siden rundt 3000 svenske soldater omkom i Tydalsfjella i 1718-19, og med bakgrunn i at lokalbefolkningen stjal fra de døde soldatene, så er det nok flere som har bevart eller funnet gjenstander tilhørende svenskenes hærtog i 1718-19. I samtale med Erik Roll, forteller han at det enda er mennesker som finner gjenstander i Tydalsfjella.¹³² Dermed er det naturlig å tro at gjenstandene som er stilt ut er fra lokalområdet.

¹²⁷ Facebook-side: *Tydal museums venner*

¹²⁸ Sylan u.å., *Opplevelser i Tydal og Sylan*

¹²⁹ Grøtte 2021

¹³⁰ Grøtte 2021

¹³¹ Grøtte 2021

¹³² E-postkorrespondanse Erik Roll 24.04.2023

Videre skal jeg vise til utstillingen på Gammelgården i Haltdalen, som ble til i forbindelse med 300-årsmarkeringen av hendelsene i 2018-2019. Jeg har tatt for meg denne markeringen tidligere i oppgaven. Men her skal jeg se på hvilke gjenstander som befant seg i utstillingen, samt trekke inn minnekultur. Utstillingen er permanent,¹³³ og ble til gjennom et samarbeid mellom Gammelgårdens venner, Haltdalen historielag, Armfeldts Karolinerutvalg, representanter fra *Museene i Sør-Trøndelag*, professor Aud Tretvik og flere.¹³⁴ Utstillingen baserer seg på bygdebøkene *Haltdalen og haltdalingen* bind 1 og 2, samt *Armfeldts arme* av Geir Pollen.¹³⁵ Bygdeboka tar for seg både lokalhistorie, men også beretninger fra de svenske soldater. De originale gjenstandene fra utstillingen som Fostervold nevner er geværdeler og kanonkuler, som ble funnet ved gårder i Haltdalen.¹³⁶

Her kan man trekke paralleller til utstillingen i Tydal, ved at begge er permanente utstillinger noe som kan brukes som et argument for at dette er en viktig del av lokalhistorien. Aktørene bak begge utstillingene er lokale foreninger og initiativtakere, noe som gjør at utstillingene formes på grunnlag av dem. Ved at jeg ikke har kunnet besøke utstillingene, kan jeg heller ikke konkludere med hvordan disse to utstillingene minnes historien. Gjennom de gjenstandene som jeg har nevnt her, så er det både hverdagslige gjenstander som kjeler og skreddersaks, men også gjenstander knyttet til krig som geværdeler og kanonkuler, som er utstilt både i Tydal og i Haltdalen. Uansett hvilke gjenstander som fremstilles, så blir historien knyttet til noe materielt og fysisk. Dette er en form for historiebruk som Stugu knytter til opplevelse, der historiske gjenstander kan skape en fascinasjon hos publikum. Gjennom de permanente utstillingene blir historien identitetsdannende for lokalbefolkningen, ved at det er fysiske steder som kan besøkes hvor en felles historie stilles ut.

Forskjellig fra Tydal og Haltdalen, har ikke Røros en permanent utstilling omhandlende svenskenes invasjon i 1718-19.¹³⁷ I samtale med Erik Roll forteller han at Rørosmuseet har to permanente utstillinger – Bergverkssutstillingen og Draktutstillingen. I tillegg har museet flere midlertidige utstillinger. Utstillinger med gjenstander fra 1718-19 har muligens vært utstilt når tematikken har passet sier Roll, men noen full oversikt over dette har han ikke. Museet har ca. 15 000 museumsgjenstander i samlingene sine, dermed det ikke mulig å stille

¹³³ Fostervold 2020: 18

¹³⁴ Fostervold 2020: 31

¹³⁵ Fostervold 2020: 31

¹³⁶ Fostervold 2020: 33

¹³⁷ E-postkorrespondanse Erik Roll 24.04.2023

ut alle til enhver tid.¹³⁸ Han forteller videre at gjenstandene som Rørosmuseet har som kan sees i sammenheng med 1718-19 er fra Bergkorpset.¹³⁹ Bergkorpset ble til for å forsvare kobberverkets verdier i 1675.¹⁴⁰ I den sammenheng omfatter gjenstandene ski, skistaver, sabler og truger.¹⁴¹ Disse gjenstandene kan ikke kobles direkte til Armfeldts hær, men heller lokalbefolkningen på Røros. Gjennom digitalmuseet er det ikke datert når disse gjenstandene er fra eller i hvilken sammenheng, dermed er det vanskelig å fastslå om dette i det heletatt er relevant for oppgaven.¹⁴² Jeg vil argumentere med bakgrunn i de permanente utstillingene ved Rørosmuseet, at svenskenes hærtog i 1718-19 ikke er en viktig del av lokalhistorien sammenlignet med gruvedriften. Dette viser likheter til *Rørosboka* hvor historien fra 1718-19 nevnes kort i sammenheng med andre emner.

Som Stugu påpekte, blir det ofte satt opp fysiske gjenstander på steder som knytter seg til historiske hendelser. I etterkant av hendelsene i 1718-1719, hvor krigshandlinger førte til at flere tusen døde, ble det reist flere monumenter på både svensk og norsk side. Gjennom undersøkelser av monumenter har jeg benyttet meg av boken *Armfeldts Karoliner* av Anders Hansson¹⁴³, men jeg har opplevd at kilder omkring dette er vanskelige å finne, spesielt monumenter på norsk side, da med tanke på Tydal, Haltdalen og Røros. På svensk side derimot omtales seks monumenter, med utdypende forklaringer og bilder. På norsk side omtales bare to, hvorav de ligger på Levring og Fordal, lengre nord i Trøndelag. Det kan selvfølgelig sees i sammenheng med antall døde under krigen, der monumentene i Sverige omfavner dødsmarsjen over fjellet hvor flere tusen menn døde, mens på Norge sin side blir monumentene satt opp til minne om norske enkeltpersoner.¹⁴⁴

Jeg har altså ikke lyktes med å finne konkrete beskrivelser av monumenter på norsk siden i områdene rundt Tydal, Haltdalen og Røros. På grunnlag av dette er det relevant å trekke frem bygdebøkene. Dette fordi de to monumentene som Hansson nevner i Norge, ble satt opp i 1901 og 1933.¹⁴⁵ Dette er ikke lenge før de første bygdebøkene fra Haltdalen og Røros begynte å komme, dermed er det ikke utenkelig at hvordan svenskenes invasjon minnes i

¹³⁸ E-postkorrespondanse Erik Roll 24.04.2023

¹³⁹ E-postkorrespondanse Erik Roll 24.04.2023

¹⁴⁰ E-postkorrespondanse Erik Roll 24.04.2023

¹⁴¹ Digitalmuseet 2014

¹⁴² Digitalmuseet 2014

¹⁴³ Hansson 2003

¹⁴⁴ Hansson 2003: 239-248

¹⁴⁵ Hansson 2003: 239

bygdebøkene, sammenfaller med oppreisningen av monumenter. Ved at minnene omkring ødeleggelse og plyndring er sterkere, enn tanken om å sette opp monumenter for å minnes svenskene som døde på den norske siden av grensen. Dessuten var Norge i en nasjonalistisk periode da disse monumentene ble satt opp. Hansson nevner tilslutt et relevant poeng der monumenter ikke reises for den samme grunnen nå, som tidligere. Det settes heller opp informasjonsplakater på steder der hendelser har skjedd.¹⁴⁶ Dette er noe jeg kan relatere til områdene rundt Tydalsfjella, fordi jeg har selv observert slike plakater som omtalte svenskens hærtog over fjellet. Gjennom bekjente fra Tydal, kan jeg også bekrefte at det finnes flere slike informasjonsplakater videre innover i fjellet, men dette er informasjon som jeg ikke finner noen kilder på. Til slutt skriver Hansson «Var tid har sina metoder.»¹⁴⁷, noe som viser at man gjennom historien har ulike måter å minnes hendelser, og det er nettopp dette jeg fremhever gjennom denne oppgaven – altså hvordan minnes hendelsene i 1718-1719 i områdene Tydal, Haltdalen og Røros.

4.0 Konklusjon

Gjennom sagn, bygdebøker, musikkteateret Elden, 300-årsmarkeringer, utstillinger, gjenstander og monumenter blir minnet om hendelsen i 1718-19 uttrykt. Gjennomgående i disse uttrykkene er historiebruk og minnekultur, hvor formålet med historien, aktørene bak og samtiden påvirker hvordan svenskens hærtog i 1718-19 minnes. I gjennomgangen av hvordan historien minnes kommer det til syne at det ofte er lokale aktører som tar initiativet i prosessene. Dette viser at lokalhistorien på Røros, i Haltdalen og i Tydal er noe lokalbefolkningen viser interesse i, og som for de, er viktig å ta vare på og formidle videre. Ved at det kollektive minnet til lokalbefolkningen minnes hendelsen i 1718-19 kan dette være en pådriver til å danne en tilhørighet til lokalhistorien, som videre danner en identitet som lokalsamfunnet bærer sammen.

Gjennom historiske sagn i minnekulturen valgte jeg å inkludere sagnene om Litj-Grønset fra Haltdalen og to karolinere ved Hilmo fra Tydal. Sagnet om Litj-Grønset vitner om at minnet etter invasjonen ble holdt i live gjennom hodeskallen til den svenske soldaten, mens sagnet fra Hilmo viser til konflikter innad i en familie om synet på de svenske soldatene. Sammen

¹⁴⁶ Hansson 2003: 250

¹⁴⁷ Hansson 2003: 250

blir begge disse sagnene knyttet til lokale steder og lokale slektskap, noe som skaper en felles historie for lokalsamfunnet. Bygdebøkene gjør i den forstand det sammen, men de har tatt for seg svenskenes invasjon ulikt. Haltdalen og Tydal minnes i stor grad plyndring og stjeling, hvor lokalbefolkningen fikk kjenne på krigens brutaliteter under og etter hæertoget. Bygdebøkene fra Røros derimot omtaler ikke invasjonen som like brutal som i Tydal eller i Haltdalen, men heller kort i sammenheng med andre emner. Dette er to eksempler på hvordan et uttrykk for minnekultur er forskjellig i ulike lokalsamfunnene.

Minnekulturen i musikkteateret Elden baserer seg på underholdning, og blir dermed påvirket av dette. Ved at regissøren i 2022 ikke var lokal, blir ikke tilknytningen til lokalhistorien like sterk som hos lokalbefolkningen. Det vil dermed være viktigere å underholde publikum enn å ivareta lokalhistorien. Likevel kan man med bakgrunn i publikumsantall, og ved at det settes opp hver sommer, argumentere for at dette er den formen for minnekultur etter svenskenes invasjon i 1718-19, som er mest fremtredende på Røros. 300-årsmarkeringene ble markert gjennom regionalt initiativ ved Interreg, men også gjennom lokaleaktører. I den sammenheng var formålet med markeringene forskjellig, hvor de lokale la vekt på lokalhistorie, og på å formidle den til lokalbefolkningen. Mens Interreg baserte seg på et større publikum og baserte seg heller på krig og fred i et større perspektiv, hvor hovedfokuset var fred.

Tilslutt er den materielle minnekulturen uttrykt gjennom utstillingene ved Gammalgården i Haltdalen og ved Tydals museum, hvor blant annet gjenstander er utstilt. Ved at disse to er permanente, og at det er lokale aktører som har initiert utstillingene, kan dette brukes som argument for at historien om svenskenes invasjon i 1718-19 ansees som viktig i lokalhistorien. Ved at dette ikke er tilfellet på Røros, og at Rørosmuseet heller har en permanent utstilling om bergverket, viser dette at historien om bergverket er viktigere for lokalhistorien, noe som i den forstand er forståelig. Noen monumenter på Røros, i Haltdalen eller i Tydal har jeg ikke lyktes å finne, men dette sier noe om minnekulturen, ved at dette ikke har blitt prioritert eller vektlagt i lokalsamfunnene. Derimot er det i Tydalsfjella informasjonsplakater om svenskenes hærtog, noe som kan betegnes som en del av den materielle minnekulturen.

Med bakgrunn i det denne oppgaven har omfattet, kan man konkludere med at svenskenes invasjon i 1718-19 minnes gjennom forskjellige uttrykk i lokalsamfunnet på Røros, i Haltdalen og i Tydal. Gjennom historiebruk og minnekultur er samtiden, aktører og hensikter

viktige faktorer når man betrakter hvordan den historiske hendelsen minnes i lokalsamfunnene.

Referanseliste

Personlig kommunikasjon og annet

Roll, E. (26.04.2023). E-postkorrespondanse.

Rustkammeret (30.03.2023). Trondheim.

Strømmevold, A. (2023, 14.april). Personlig kommunikasjon.

Litteratur

Aronsson, P. (2004). *Historiebruk – att använda det förflutna* (1.utg). Studentlitteratur.

Gullikstad, K.J. (1972). *Tydalsboka- Bygda gjennom tidene* (1.bind). Tydal Kommune.

Hansson, A. (2003). *Armfeldts karoliner* (1.utg). Prisma.

Karlsson, K. (2014). *Historien är nävarande*. Studentlitteratur.

Kvikne, A., Aas, L., Moen, O., Falkberget, J. & Indset, J.O. (1942). *Rørosboka* (1.bind). Rørosbokkomiteen.

Kvikne, O., Strikkert, I., Aspaas, J. & Aspaas, K. (1947). *Rørosboka* (4. bind). Rørosbokkomiteen.

Lindgjerdet, F. (2016). *Norge og den store nordiske krigen 1700-1721* (1.utg). Ares Forlag.

Manus av Strømmevold, A. & Reithaug, B. (1980). Bearbeidet av Maren E. Bjørseth (2022).

Nygård, J. H. (1949). *Haltdalen og haltaldingen* (1. bind). Bygdeboknemnda for Haltdalen.

Skevik, O. (1998). *Armod og Avmakt* (1.utg). Stiklestad Nasjonale Kultursenter A.S.

Stugu, O. S. (2016). *Historie i bruk* (2.utg). Det Norske Samlaget.

Tretvik, A. M. (2004). *Lokal og regional historie* (1.utg). Det Norske Samlaget.

Tøsse, S. (1987). *Bygdeboka for Tydal – Bygdehistoria fram til ca. 1900* (1.bind). Tydal Kommune.

Volden, O. (2003). *Haltdalen og Haldalingen 3 – Heimen og slekta* (1.utg). Holtålen kommune.

Øisang, O. (1942). *Rørosboka* (2.bind). Rørosbokkomiteen.

Kilder fra nettsider

Arkivverket (2018, 24.august). *300-årsmarkering av Den store nordiske krig.*

<https://www.arkivverket.no/kalender/general-armfeldts-felttog-i-1718>

Armfeldts karoliner (u.å.). Hentet fra <https://karoliner.com>

Bergersen, G. (2022, 08.august). *10 800 publikummere så Elden i år.* Arbeidets Rett.

<https://www.rettten.no/10-800-publikummere-sa-elden-i-ar/s/5-44-679835>

Digitalmuseet (2021, 25.mars). *Utstilling av skistaver, ski, sabler, hellebarde, truger og faner, Kobberverkets Samlinger, Røros.* Rørosmuseet. Hentet fra

<https://digitaltmuseum.no/011012927469/utstilling-av-skistav-ski-sabler-hellebarde-truger-og-fane-kobberverkets>

Elden (u.å.). Hentet 01-07.mai 2023 fra <https://elden-roros.no>

Esborg, L. (2022, 28.desember). *Sagn.* Store norske leksikon. <https://snl.no/sagn>

Facebook (u.å.) *Tydals museums venner.* Hentet fra <https://www.facebook.com/Tydal-museums-venner-106358224309400/community/>

Fostervold, I. E. (2020). *300-årsmarkeringen av Armfeldts felttog*. [Masteroppgave, kulturminneforvaltning ved NTNU Trondheim]. <https://ntnuopen.ntnu.no/ntnu-xmlui/bitstream/handle/11250/2775533/no.ntnu%3ainspera%3a59159411%3a34690130.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

Grøtte, I. P. (2021, 24.juni). *Nyåpning av: Tydal museum*. Nea Radio. <https://www.nearadio.no/kultur/i/dwMJ4O/nyaapning-av-tydal-museum>

Gundersen, D. (2018, 14.mai). *Human*. Store norske leksikon. <https://snl.no/human>

Gyldendal (u.å) *Sigvart Tøsse*. Hentet 15.03.2023 fra <https://www.gyldendal.no/forfattere/sigvart-tosse/a-10010434-no/>

Interreg (u.å.). Hentet fra <https://interreg.no>

Isene, O, & Leinslie, E. (2021, 6.juli). *Historiske spel*. Store norske leksikon. https://snl.no/historiske_spel

Jonsson, K. (2020). *Fokus fred. 300-årsmarkering av karolinernas fälttog – Vad har vi lärt oss?* (Sluttrappport Interregprosjekt) Interreg. https://files.nettsteder.regjeringen.no/wpuploads01/blogs.dir/518/files/2019/08/fokus_fred_sluttrappport32036.pdf

Kirkhusmo, A. (2022, 29.juni). *Ole Øisang*. Norsk biografisk leksikon. https://nbl.snl.no/Ole_Øisang

Lokalhistoriewiki (2020, 18.mars). *Bygdebok*. <https://lokalhistoriewiki.no/wiki/Bygdebok>

NRK (2019, 18.januar). *Karolinerspelet- en kamp på liv og død*. https://www.nrk.no/video/karolinerspelet---en-kamp-paa-liv-og-dod_0f04e0cf-b8db-405d-9bd7-773bf7dbdc7b

Rørosmuseet (u.å.). *Fem om krig*. Hentet fra <https://rorosmuseet.no/eldenforedrag>

Rørosmuseet (u.å.). *Utstilling: Røros 1718*. Hentet fra <https://rorosmuseet.no/roros-1718>

Sylan (u.å.). *Opplevelser I Tydal og Sylan*. <https://sylan.no/opplevelser-i-tydal/#historie>

Sylan.no (u.å.). *Karolinernes dødsmarsj over Tydalsfjella I 1718-19*. Hentet 05.05.2023 fra <https://sylan.no/karolinernes-dodsmarsj-over-tydalsfjella-i-1718-19/>

Wikipedia (2022, 17.juli). *Jens Halstein Nygård*.
https://no.wikipedia.org/wiki/Jens_Halstein_Nygård

